

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук

Бочарової Олени Анатоліївни

на дисертацію Новгородської Марини Максимівни

«Педагогічні засоби профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність обраної теми дослідження: Представлене до рецензії дисертаційне дослідження Новгородської Марини Максимівни «Педагогічні засоби профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища» присвячене профілактиці та корекції залежності від віртуального світу обдарованих підлітків. Останнім часом, коли Інтернет став невід'ємною частиною повсякденного життя дітей і дорослих його надмірне використання стало викликати стурбованість у батьків, фахівців із психічного здоров'я та педагогів.

Актуальність дослідження залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища визначається постійним збільшенням числа користувачів Інтернету, негативним впливом на їх психіку та відсутністю ґрунтовних досліджень у цій сфері. Особливо ця проблема стосується обдарованих учнів, які окрім високого рівня інтелекту, хорошої пам'яті, інтересу до читання, вміння швидко вирішувати проблеми характеризуються гіперактивністю і гіперчутливістю, легкістю входження в конфлікт з оточенням, відсутністю емоційної врівноваженості та надмірною тривожністю. Усі ці фактори сприяють тому, що власне ця категорія підлітків швидко впадає у залежність від віртуального середовища. Найпоширенішою формою профілактики є надання фактичної інформації про негативні наслідки надмірного використання Інтернету, яка не завжди має результат. Визначаючи масштаби даної проблеми, дослідники намагаються опрацювати й запровадити в практику програми профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків, застосовуючи різні педагогічні засоби. Саме вирішенню цього питання присвячене дисертаційне дослідження.

Аналіз родово-видового зв'язку у формулюванні мети і завдань дослідження, локальної вичерпності окреслених завдань у площині заявленої мети дослідження.

Рецензоване дисертаційне дослідження характеризується оригінальністю у трьох вимірах. По перше – це актуальність теми. Про її значимість свідчить низка досліджень як українських так і зарубіжних науковців, на які посилається Дисертантка в своїй праці (с. 52, 53, 55, 56, 61, 62). Другим виміром є дослідницький підхід, а саме: застосування двох психодіагностичних методик для комплексного психолого-педагогічного дослідження особливостей залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища (1. Методика вивчення мотивації досягнення цілі та успіху; 2. Методика

вивчення мотивації уникнення невдач за Т. Елерсом, с. 95). Третім аспектом є розробка і опрацювання програми профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища. Усі ці три виміри складають потенціал дисертації і дають можливість застосувати висновки в практиці.

Зміст дисертації відповідає її назві, яка чітко окреслює проблемне поле дослідження. Структура роботи є логічною, цілком відображає послідовність викладу матеріалу, містить теоретичну та емпіричну частини проведеного дослідження, методологію та методик дослідження, а також отримані результати та висновки. Зміст дисертації викладено у трьох розділах, який доповнює обширна бібліографія (213 найменувань, з них – 67 текстів іноземною мовою).

Дисертація містить ознаки теоретичного підходу бриколаж (bricolage), який дозволяє конструювати знання про предмет дослідження за допомогою добре скомпонованих фрагментів різних дослідницьких напрямів, що забезпечують розв'язання проблем у конкретних ситуаціях. Це проявляється як у викладенні контексту досліджуваного явища, так і в опрацюванні результатів дослідження.

Перший розділ «Теоретичні засади дослідження педагогічних засобів профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища» присвячений теоретичним основам досліджуваної проблематики. Дисертантка розкриває термінологічне поле досліджуваної проблеми, а саме: феномен залежності від віртуального середовища у сучасній науці, водночас підкреслюючи, що поряд з поняттям «залежність» застосовується синонімічний термін «адикція». Дисертантка акцентує увагу на характеристиці такого явища, як: синдром залежності від віртуального середовища та концентрується на ознаках залежної від віртуального середовища поведінки підлітків. Дисертація містить також інформацію про особливості обдарованих підлітків, їх характеристику, психологічний портрет і варіації залежностей. Перша частина дисертації представляє теоретичний опис досліджуваного явища.

У другому розділі «Емпіричне дослідження педагогічних засобів профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища» представлена концептуалізація власних досліджень автора, опис констатувального, формувального та контрольного етапів експерименту; узагальнено результати емпіричного виявлення рівнів залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища.

Дисертантка презентує педагогічні засоби профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища, обравши для свого дослідження: працю, гру, навчання, спілкування, пізнання. Представленню отриманих даних передують методологія (мета та завдання дослідження, методи та техніки дослідження, що характеризують організацію та хід проведення емпіричної частини). Заслугове на позитивну оцінку фактологічна обґрунтованість вибору напряму дослідження; опис процедур і технік збору даних, що може сприяти верифікації та розширенню спектру отриманих даних.

Аналіз змісту третього розділу «Програма профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища» містить корисну інформацію для практики. Дисертанткою розроблено програму профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища на підставі педагогічних засобів. Наприкінці дисертації сформульовано висновки, які містять основні положення, що супроводжуються бібліографією, переліком таблиць, рисунків, схем, діаграм та графіків.

Аналіз адекватності використаних методів для кожного із завдань дослідження, наукової новизни, обґрунтованості зроблених узагальнень за результатами розв'язання кожного із завдань.

Предметом даної дисертаційної роботи, як зазначено автором, було обрано особливості педагогічних засобів профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища (с. 22); метою – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити педагогічні засоби профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища (с. 4). Ці основні положення були реалізовані в результаті проведеного теоретично-емпіричного дослідження в Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Враховуючи емпіричний характер дослідження, робота, безперечно, заслуговує на позитивну оцінку. Педагогічний експеримент відбувався на базі загальноосвітньої середньої спеціалізованої школи №193 Подільського району міста Києва та спеціалізованої школи I-III ступенів №307 з поглибленим вивченням природничих наук Деснянського району м. Києва, а також на базі Малої академії наук України, у якому взяло участь 369 учнів віком від 11 до 17 років. У ході дослідження були отримані нові та актуальні знання про наслідки залежності підлітків від віртуального середовища.

Систематизація термінологічного апарату не є легким завданням, оскільки існує величезна кількість понять, пов'язаних з віртуальним середовищем і віртуальною залежністю. Варто зазначити, що Дисертантці удалося впоратися з цим завданням завдяки вдало підібраним методом аналізу, синтезу і інтерпретації. Дисертантка в роботі зосереджувалася не тільки на негативних аспектах, а й позитивних, акцентуючи увагу на важливості сучасних форм комунікації.

У третьому розділі представлено результати досліджень та послідовність етапів розвитку особистості підлітка під час застосування програми профілактики та корекції залежності у вигляді таблиць та рисунків. Висновки результатів дослідження педагогічних засобів профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища містять певні рефлексії Дисертантки щодо подолання цього явища.

На завершення слід зазначити, що дисертація є важливим теоретико-емпіричним дослідженням. На цьому етапі варто відзначити вагомий вклад наукового керівника, доктора філософських наук Гальченка Максима Сергійовича у формуванні та зміцненні цілісного наукового світогляду Дисертантки.

Виявлення упущених аспектів досліджуваної проблеми, оцінка їх впливу на цілісність наукового знання, його достовірність та ефективне практичне використання одержаних результатів.

У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, хотілося б висловити деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. Зауважимо, що теоретична частина роботи потребує дещо ширшого аналізу ситуації, яка склалася в Україні серед користувачів Інтернету. Дисертантка подає відсоткові дані про збільшення кількості користувачів смартфонів серед підлітків від 9 до 16 років у Бельгії, Данії, Ірландії, Італії, Португалії, Румунії та Великобританії. Що ж стосується України, то обмежується лише фразою: *«Теж саме ми можемо сказати і про Україну»* (с. 29), не пояснюючи на підставі якого джерела зроблено такий висновок.

2. Позитивно оцінюючи дисертацію, доцільно було б більш детальніше обґрунтувати причини залежності обдарованих підлітків від Інтернету та визначити фактори, які сприяють цій залежності.

3. Не до кінця зрозуміло, яка дефініція обдарованості стала основою праці. Дисертантка на с. 96 пише: *«Для діагностики творчої та інтелектуально-академічної обдарованості підлітків ми використовували анкету, розроблену Н. А. Бельською»*. Обдарованість – це не тільки сукупність творчих чи інтелектуально-академічних здібностей, це ще й художні, спортивні, лідерські та інші. Кількість літератури, присвяченої дослідженню обдарованості, величезна і продовжує постійно зростати. Проте, можна виділити декілька теоретичних моделей обдарованості, серед яких варто вказати: Теорію множинного інтелекту Говарда Гарднера, Диференційовану модель обдарованості і таланту Франсуа Ганье та Трикільцеву концепцію обдарованості Джозефа Рензулі.

4. У тексті (с. 92) зазначено, що відбір експериментальної групи визначався предметом та гіпотезою дослідження. Не до кінця зрозуміло, що мала на меті Дисертантка, згадуючи про гіпотезу, оскільки не вдалося віднайти у тексті формулювання самої гіпотези.

5. Дисертантка на с. 96 зазначила, що для визначення творчої та інтелектуально-академічної обдарованості у ході емпіричної частини використовувалися такі методи, як: *«спостереження, вивчення актуальних досягнень підлітків, результатів їх навчальної й позанавчальної діяльності, творчих чи спортивних захоплень у різних сферах життя, експертна оцінка педагогів для виявлення обдарованих підлітків було застосовано спостереження, вивчення актуальних досягнень підлітків, результатів їх навчальної й позанавчальної діяльності, творчих чи спортивних захоплень у різних сферах життя, експертна оцінка педагогів тощо»*. На жаль, у тексті не було представлено, яким чином Дисертантка застосувала, наприклад, метод спостереження та коли (під час занять чи у позашкільній діяльності обдарованих учнів) і що було метою спостереження.

6. Важко погодитися з критерієм відбору обдарованих підлітків до участі в експерименті, яке як зазначає Дисертантка (с. 93) *«відбувалося на підставі діагностичної методики Н. А. Бельської, а також аналізу світових досліджень з діагностики обдарованих підлітків у першому розділі дисертаційного дослідження та у наших попередніх роботах, що дало нам можливість надійно ідентифікувати обдарованих учнів у наших вибірках»*. На жаль, аналіз світових досліджень з діагностики обдарованих підлітків не може слугувати критерієм відбору для емпіричного дослідження.

Проте, висловлені зауваження не знижують якості й практичного значення дисертації, мають здебільшого рекомендаційний характер і не впливають на загальний позитивний висновок оцінки проведеного дослідження

Висновок щодо новизни одержаних результатів. У дисертації вперше здійснено педагогічне дослідження педагогічних засобів профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища. Представлено програму профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища, в якій акцент спрямований на активну діяльність дітей у реальному світі та самопізнання, зростання творчого потенціалу, активне їх включення до реальної дійсності.

Дисертантка в дослідженні презентує низку заходів профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища, які полягають в реалізації освітньої роботи про сутність та поняття залежної від віртуального середовища поведінки; у створенні розвиваючого середовища у реальному світі (групи за інтересами); в організації роботи психолога та батьків із віртуально-залежними учнями; у створенні сприятливого психологічного клімату у школі та вдома; у проведенні групових занять, з використанням педагогічних засобів та елементів арт-терапії; за можливістю організація активного відпочинку із класом.

Висновок щодо теоретичного значення одержаних результатів. Значення одержаних результатів полягає в розробленні теоретичних основ профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища, аналізі впливу надмірного та деструктивного використання віртуального середовища на особистість обдарованого підлітка та розробці дієвих превентивних засобів профілактики та корекції залежності. Дисертанткою розроблено основу для подальшого вивчення педагогічних засобів профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища, а також доведено важливість мотиваційного фактору в освітньому процесі та профілактично-корекційній роботі зі зниження рівня залежності підлітків від віртуального середовища.

Висновок щодо можливості практичного використання одержаних наукових результатів. Практична значущість результатів дослідження полягає у визначенні психологічних особливостей та потенційних можливостей обдарованих підлітків з різним рівнем залежності від віртуального середовища. Розроблена програма профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища,

а також рекомендації батькам допоможуть фахівцям здійснювати превентивні заходи з попередження залежності серед підлітків, оскільки дозволяють проводити ефективну профілактику та корекцію залежності підлітків від віртуального середовища. Використання програми дозволить зменшити рівень залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища. Наукові результати можуть застосовуватися в психолого-педагогічній практиці профілактичної та корекційно-виховної роботи не лише в закладах середньої освіти, але і в позашкільних закладах освіти. Про ефективність розробленої програми свідчать результати дослідження, які впроваджено в освітній процес: спеціалізованої школи №193 з поглибленим вивченням української мови та літератури Подільського району міста Києва (довідка N 408 від 11.03.2021 р.); Національного центру «Малої академії наук України» (довідка N 172/1.1/2-420 від 02.07.2021 р.).

Пропозиція щодо присудження (не присудження) дисертанту ступеня доктора філософії за результати аналізу новизни одержаних ним результатів, їх достовірності, теоретичного значення і можливості практичного використання.

Підсумовуючи викладені думки та зауваження, можна зробити висновок, що дисертація Новгородської Марини Максимівни «Педагогічні засоби профілактики та корекції залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища» порушує важливу соціально-педагогічну проблему і пропонує її вирішення. Це стосується як змістовного, так і практичного рівнів, що відповідає нормативним вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор Інституту дошкільної і початкової освіти
Педагогічного університету
ім. Комісії Національної Освіти в Кракові

О.А. Бочарова

UNIWERSYTET PEDAGOGICZNY
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Instytut Pedagogiki Przedszkolnej
i Wczesnoszkolnej
30-060 Kraków, ul. Ingardena 4
tel. 12 662 66 24

Podpisem podpis Pani prof. Aleny Bochарovej
-Magorzeta Bania